

Леся КОЦУР,

доцентка кафедри політології
Університету Григорія Сковороди в Переяславі,
кандидатка історичних наук,
Переяслав, Україна

Lesia KOTSUR,

Associate Professor of the Department of Political Sciences,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
PhD in History,
Pereiaslav, Ukraine

e-mail: dombrovska_ne@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8996-1606>

Просопографічний портрет батьків-засновників Української незалежної держави та Литовської республіки: компаративний аналіз

У статті створено просопографічні портрети батьків-засновників Української незалежної держави та Литовської Республіки, відновлених у 1990 та 1991 рр. Акцентовано увагу на лідерах громадсько-політичних організацій, які становили ядро опозиційного руху проти диктатури компартії (Vytautas Landsbergis, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко). Вдалося визначити спільні та відмінні риси очільників в обох країнах: національно-демократичний ухил, тривалість дисидентської діяльності, належність до того чи іншого суспільного прошарку, участь у політичній діяльності, особистий внесок у розбудову незалежності країни тощо. Водночас постають образи перших президентів України та Литовської Республіки Леоніда Кравчука й Альгірдаса Бразаускаса. Вони розглядаються з урахуванням фактору часу; відзначаються суттєві відмінності у стратегіях державницької поведінки цих двох вихідців з однієї комуністичної системи.

Ключові слова: Україна, Литовська Республіка, президент, Саюдіс, просопографія, державотворення.

Prosopographic Portrait of the Founding Fathers of the Ukrainian Independent State and the Republic of Lithuania: a Comparative Analysis

The prosopographic portraits of the founding fathers of the Ukrainian independent state and the Republic of Lithuania, restored in 1990 and 1991 are revealed. The research is based on general scientific and special historical methods, among which the comparative method and the method of prosopography occupy a special place. The first part of the article is dedicated to the leaders of those sociopolitical organisations that formed the core of the opposition movement against the dictatorship of the Communist Party — Vytautas Landsbergis, Viacheslav Chornovil and Levko Lukianenko. Thanks to the appropriate methodological tools, it was possible to reveal the common and distinctive features of leaders in both countries: national-democratic bias, duration of dissident activity, belonging to one or another social stratum, participation in political activities, personal contribution to the development of the country's independence, etc. Attention was also drawn to the fact that the leader of the national-democratic forces of Lithuania Vytautas Landsbergis was the highest political figure of the Restorative Seimas for almost three years (1990–1992), while the leaders of the Ukrainian democratic movement were given mediocre roles in the shadow of the communists, which at that time dominated the Verkhovna Rada of Ukraine. The second part of the study paints a prosopographic portrait of the first presidents of Ukraine and the Republic of Lithuania. Ukraine is considered number one here because the institution of the presidency was founded on its territory in 1991, and in Lithuania in 1993. Despite the fact that the presidency of Leonid Kravchuk and Algirdas Brazauskas is considered taking into account the time factor, it depicts significant differences in the strategies of the state behavior of these two natives of the same communist system, who were almost the same age. In particular, this concerns the issue of distancing from the Russian Federation and the country's geopolitical choice of joining the European Union and NATO. Thus, in conclusion, we see that the path to independence in both countries was paved by national-democratic movements led by the intelligentsia. However, not everyone achieved the final result of the activity. We also notice that both in Ukraine and in Lithuania, former Communist Party members became the first presidents.

Keywords: Ukraine, Republic of Lithuania, president, Sayudis, prosopography, state formation.

Наприкінці 1980-х років Україна й Литва вийшли з-під радянського ярма й у наступні десятиліття працювали на розбудову власної державності. За останні тридцять років кожна з цих країн пройшла тернистий шлях свого становлення — Литва досягла успіху й стала частиною єдиного європейського світу. Україна — досі перебуває на цьому шляху, виборюючи своє право бути незалежною. Озираючись назад, ми не можемо оминати увагою ті важливі постаті, які стояли біля витоків цієї незалежності, і те, яку роль вони відіграли для її майбутнього на ранніх етапах державотворення. З огляду на це зродилася ідея здійснити порівняльний аналіз лідерів тих громадсько-політичних організацій, які становили ядро опозиційного руху проти диктатури компартії, — в Україні це політв'язні та дисиденти В'ячеслав Чорновіл та Левко Лук'яненко, у Литовській Республіці — керівник Саюдіса, вчений-музикознавець Вітаутас Ландсбергіс, які наблизили Україну й Литву до незалежності. Водночас важливо згадати перших президентів незалежних держав, корті також суттєво вплинули на державотворчі процеси в обох республіках, — Альгірдаса Бразаускаса та Леоніда Кравчука. Спираючись на розлогий методологічний інструментарій, ми зможемо під новим кутом зору розглянути хід історичних процесів в обох країнах та зрозуміти, настільки важливою є роль особистості в процесі становлення держави.

Основу методології дослідження становлять концептуальні засади біографістики, що містить у собі цілий комплекс історико-біографічних досліджень та джерелознавчі проблеми біографій (Ясь О., 2003). Доповнює ці біографічні засади метод просопографії, який дозволяє розв'язати проблему дефіциту історичних даних щодо визначених нами державних діячів (Миронець Н., 2008; Verboven K., 2007; Stone L., 1971; Lemercier C., Picar E.²³⁴), методи біхевіоризму, компаративного аналізу, соціографії тощо. Широкий набір біографічних методик в сукупності із загальнонауковими та спеціальними історичними методами дозволить об'єктивно зобразити історичний портрет цих державних і громадсько-політичних діячів, виявити їх спільні риси й простежити вплив особистості на процеси державотворення у Литві та Україні.

Просопографічне дослідження неможливо здійснити без глибокого аналізу великого масиву джерел та відповідної літератури. Варто також

наголосити, що обрані нами особи поступово стають об'єктом прицільної уваги українських істориків. Про це зокрема свідчать праці І. Старовойтенко (2006), О. Удада (2014), О. Лугового (2020) та ін. Актуальними є просопографічні портрети батьків-засновників Литовської Республіки — В. Ландсбергіса та А. Бразаускаса, створені литовськими істориками. Так, Р. Лопата у розвідці «Політики та історія: концепції історії Альгірдаса Бразаускаса та Вітаутаса Ландсбергіса» (2010) розкриває взаємозв'язок історико-політичних поглядів А. Бразаускаса та В. Ландсбергіса у процесі державотворення у Литві (Lopata, R., 2010). Приєднуються до цієї дискусії також В. Раджвілас, Н. Пумпріцкайте, С. Грібкаускас, М. Тамошайтіс (Grybkauskas S., 2019). Що стосується України, то вона також має широкий масив біографічних і просопографічних досліджень, присвячених батькам-засновникам незалежної України. Чи не найбільше праць присвячено лідеру НРУ — В. Чорноволу. Найповніше його життя і діяльність дослідили В. Деревінський, В. Даниленко, С. Богатчук, А. Пашко (Даниленко В. та ін., 2013; Твори..., 2002; Деревінський В., 2012, 2017; Богатчук С., 2020) та інші. Активно досліджується постать Л. Лук'яненка, зокрема його діяльність розглядали М. Вегеш (2007), І. Кривдіна (2014), І. Пуля, О. Лук'янов (2020). Окремі риси до політико-біографічного портрету Л. Лук'яненка та В. Чорновола додають документи зі збірника «Провісники свободи, державності і демократії», присвяченого діяльності Народного Руху України та його лідерам²³⁵. Також останнім часом помітно зріс інтерес науковців до персони першого президента незалежної України Л. Кравчука. Найповніше його характеризували філософи й водночас близькі до президентської команди Л. Кравчука люди — В. Андрущенко та М. Михальченко. Вони, зокрема, поділилися рефлексіями щодо стосунків Л. Кравчука і НРУ (Михальченко М. та ін., 2009; Михальченко М. та ін., 2021). Особливістю історико-біографічного та політичного образу Л. Кравчука розкриваються також у працях В. Литвина (1994), О. Короткової (2010), В. Бокоча (2020) та інших науковців. Окремий корпус джерел, що допомагає довершити портрет наших історичних героїв, становлять публікації в пресі, інтерв'ю, збірники документів та особисті спогади, роздуми, й мемуари, зокрема В. Чорновола, Л. Кравчука²³⁶, Л. Лук'яненка²³⁷ та інших.

²³⁴ Lemercier Claire, Picar Emmanuelle. *Quelle approche prosopographique*, 2022. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00521512v2/document>

²³⁵ 1) Провісники свободи, державності і демократії: документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України. Національна академія наук України, Інститут історії України, ЦДАГО. Київ: Інститут історії НАН України, 2009. 454 с.; 2) Євтух В., Бушанський В. Про трьох слуг Українського народу. *Віче*, № 15, 2009. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1573/>

²³⁶ Кравчук Л.М. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. Київ: Століття, 2002. 392 с.

²³⁷ Лук'яненко Левко. Незалежність на день народження. *Історична правда*, 24 серпня 2018. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/08/24/152828/>

Мета статті полягає у здійсненні компаративного аналізу просопографічних портретів батьків-засновників української та литовської незалежності, виявлення притаманних їм спільних та відмінних рис.

Доведено, що фраза «батьки-засновники» належить 29-му Президенту США Воррену Гардінгу й символізує політичних діячів, які відіграли ключову роль в американській революції, проголошенні незалежності США та створенні її конституції²³⁸. У сучасних дослідженнях ця фраза часто використовується закордонними та вітчизняними науковцями, котрі вивчають державотворчі процеси в США (Калашников, 2019; Calabresi S., 2006; Asadi T., 2015; McClanahan B., 2012). Обрані нами постаті також є не випадковими, адже саме вони виконували роль рушійної сили або ж гальмівного чинника на шляху здобуття незалежності тією чи іншою державою. Оскільки Литовська Республіка першою відновила свою незалежність 11 березня 1990 р., то логічним видається зобразити просопографічний портрет її лідерів. І розпочати варто з очільника Саюдіса й надалі першого керівника литовського Сейму — В. Ландсбергіса²³⁹.

Вітаутас Ландсбергіс народився 18 жовтня 1932 р. в родині архітектора Вітаутаса Ландсбергіса-Жемкальніса та офтальмологині Оні Яблонскіте-Ландсбергієне. Своє дитинство провів в Каунасі разом зі старшою сестрою і братом. В шкільні роки багато хто очікував, що Вітаутас піде стопами батька й стане архітектором, але він обрав музику, вступивши до державної консерваторії у Вільнюсі. Активну політичну діяльність він розпочав після того, як уже став відомим музикознавцем і почесним доктором різних світових університетів, професором. 3 червня 1988 р. він був обраний до ініціативної групи Саюдіса, який пізніше й очолив. Хоча, як стверджують його критики, «Ландсбергіс займав зовсім інше становище в окупованій Литві, ніж багато лідерів Саюдіса. Він не брав участі в дебатах про незалежність Литви й дуже скептично ставився до самої перебудови. Він не вірив у те, що щось може змінити-

ся»²⁴⁰. Однак важливо відзначити, що феномен лідерства В. Ландсбергіса сформувався саме у роки відродження та «Співочої революції», а закріпити його допомогла особиста харизма, незаплямованість компартійною діяльністю та нестандартні ідеї щодо організації форм опору радянській системі. Наприклад, однією з таких унікальних ідей був ланцюг єдності — Балтійський шлях — живий ланцюг людей, який об'єднав три країни Балтії й нагадав про них усьому світу²⁴¹. Ще однією особливістю, яка була притаманна очільнику Саюдіса, стала його здатність приймати вольові непохитні державницькі рішення, про що, зокрема, свідчать історичні події 11 березня 1990 р., коли Литва проголосила незалежність, а В. Ландсбергіс, ставши першим головою Литовського Сейму (1990–1992 рр.), у терміновому порядку підписав важливі державотворчі документи. До того ж через непоступливу позицію В. Ландсбергіса у питаннях відновлення незалежності Литви розглядалося ставлення іноземних держав до цієї країни²⁴². Подальша політична, наукова та громадська діяльність В. Ландсбергіса свідчить про те, що він і надалі продовжував займатися розбудовою Литовської держави, як у середині країни, так і на міжнародній арені. Попри наявну критику громадсько-політичної та державотворчої діяльності В. Ландсбергіса, йому відведено визначне місце в системі державного будівництва Литви, на що вказує й низка присуджених йому державних і міжнародних нагород²⁴³. Загалом В. Ландсбергіс завжди був прихильником політичної активності, провокацій та геополітичних експериментів, зокрема намагався скористатися змінами в міжнародному середовищі, які б можна було використати на користь Литви (Lopata R., 2010).

Не такою милосердною доля виявилася до фактичних лідерів українського національно-демократичного руху — до тих людей, які своєю наполегливою діяльністю наблизили Україну до незалежності. Йдеться про відомих дисидентів й політ'язнів В'ячеслава Чорновола, 1937 року народження (Другі Чорноволівські читання..., 2014; Бажан О., 2002), та Левка Лук'яненка, 1928 року

²³⁸ Inaugural Address of Warren G. Harding. Friday, march 4, 1921. *Lillian Goldman Law Library*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/harding.asp

²³⁹ Вітаутас Ландсбергіс: «У 1990 році наше суспільство дозріло до бажання більш щирого і чистого життя». «*Zn.Ua*», 11 березня, 2011. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vitautas_landsbergis_u_1990_rotsi_nashe_suspilstvo_dozrilo_do_bazhannya_bilsh_schirogo_i_chistogo_zh.html

²⁴⁰ Radžvilas Vytautas. «Jo Neįmanoma Buvo Pastebėti Tarp Žmonių, Kurie Rengė Sąjūdžiui Prielaidas. V.Landsbergio Ten Nebuvo». *Siandien.info*, 30.12.2021. URL: <https://www.siandien.info/jo-neimanoma-buvo-pastebeti-tarp-zmoniu-kurie-rengesajudziumi-prielaidas-v-landsbergio-ten-nebuvo/>

²⁴¹ 1) Vytauto Landsbergio biografija. VŠĮ «*Bernardinai.lt*». Дата звернення: 02.09.2022. URL: <https://www.bernardinai.lt/zyma/vytautas-landsbergis/>; 2) Laureatas Vytautas Landsbergis. Parengė *Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*, Vilnius, 2017 m. URL: https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=15734

²⁴² Nemira Pumprickaitė. Nepriklausomybės Akto signataras: Kremliaus veiksmuose — tas pats metodas atplėšti dalį teritorijos, *LRT laida «Savaitė»*, 09.03.2015. URL: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/nepriklausomybes-akto-signataras-kremliaus-veiksmuose-tas-pats-metodas-atplesti-dali-teritorijos-n827015>

²⁴³ Landsbergis Vytautas. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras. *Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija*. Дата звернення: 02.09.2022. URL: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37045&p_k=1&p_t=83460

народження. Так, ці люди були не єдиними, хто вів Україну до незалежності, проте їхні постаті є важливими з кількох причин. По-перше, саме вони були ініціаторами й авторами ухвалення головних державотворчих документів — Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. (Тріппе К., 2016²⁴⁴). По-друге, завдяки їхній діяльності у Верховній Раді України в перші роки незалежності вдалося підштовхнути комуністичну більшість до рішучіших кроків у питанні подальшого унезалежнення України. По-третє, постать В. Чорновола символічною є для нинішньої України, адже він також міг стати тим президентом України, який би вів країну у західному напрямку, проте суспільство обрало людину, яка вийшла зі старої системи. Про обох цих діячів вже написано немало біографічних та історико-політичних праць, які висвітлюють усі деталі їхнього життя, творчості та відданої боротьби за українську незалежність. Аналізуючи ці праці, складно не помітити, що для них обох Україна була понад усе. За цю несамовиту любов до України та жагу вивільнити її з кремлівських кайданів вони заплатили високу ціну — починаючи від політичних репресій, тортур і закінчуючи загибеллю В. Чорновола²⁴⁵.

Суттєвим недоліком для обох була зміна стратегії політичної поведінки після відновлення незалежності України — відносно поміркований В. Чорновіл і більш темпераментний та радикальний Л. Лук'яненко не змогли рухатися єдиним політичним фронтом, що справило негативний вплив на все демократичне крило. Можливо, значно старший Левко не зміг погодитись із популярністю харизматичного Чорновола, і це стало перешкодою у подальшій боротьбі за Україну. А можливо, з розпадом СРСР і карально-репресивної системи зник той чинник, який тримав дисидентів у купі. З тексту інтерв'ю з Л. Лук'яненком, записаного у 2017 р., стає зрозумілим, що сам він певну долю провини за розкол перекладав на В. Чорновола, коли, описавши зустріч з ним у 1991 р. у Феюфанії, зазначив, що у розмові (у присутності ще М. Гориня) було вирішено кандидатом на пост президента від демократичних сил висунути Л. Лук'яненка. Проте через місяць — за словами Л. Лук'яненка — В. Чорновіл «починає грати в свою гру» і висуває свою кандидатуру на президентські вибори...»²⁴⁶. Попри

таку розбіжність, внесок цих двох непересічних постатей у процес державотворення незалежної України є помітним, адже саме їм ми завдячуємо, що було затверджено ключові державні символи, започатковано євроінтеграційну політичну діяльність, докладено чимало зусиль для прийняття Основного закону тощо. Зокрема, у тому самому інтерв'ю Л. Лук'яненко відзначив роль В. Чорновола у вирішенні конституційної проблеми, наголосивши на його активній співпраці тоді з Л. Кучмою²⁴⁷. Як бачимо, їхня діяльність полягала переважно у тому, щоб сформувати нову національну політико-ідеологічну надбудову незалежної України, протилежну радянській.

У цілому зазначимо, що національно-демократичні рухи Литви й України мали тісний зв'язок і взаємну підтримку, багато у чому їхні дії були схожими. Однак якщо повернутися до персоналій, то тут були певні відмінності: по-перше, на відміну від В. Ландсбергіса, Л. Лук'яненко та В. Чорновіл відчували на своїх плечах силу радянського карально-репресивного апарату; по-друге, варто зважати на час боротьби проти радянського режиму: і Л. Лук'яненко, і В. Чорновіл набагато раніше включилися у боротьбу проти радянської системи (з 1960-х рр.), ніж В. Ландсбергіс, який, на думку литовських істориків, приєднався до цього процесу на пізніх його етапах (в кінці 1980-х рр.); по-третє, спільною рисою усіх трьох діячів є належність їх до прошарку літературно-мистецької інтелектуальної еліти; по-четверте, після унезалежнення Литви й України їхня діяльність була спрямована на зближення їхніх країн з країнами Заходу та подальшого міжнародного визнання; по-п'яте, історичний досвід також показує, що В. Ландсбергісу все ж таки вдалося стати лідером нації на чолі Відновлювального Сейму, хоч і на короткий час (1990–1992 рр.), та запустити незворотні євроінтеграційні процеси в державі, тоді як В. Чорновіл та Л. Лук'яненко отримали змогу лише опосередковано впливати на ці процеси, перебуваючи в тіні комуністів, котрі домінували у Верховній Раді України.

Доповнюють загальну картину просопографічні портрети перших президентів України й Литви — Леоніда Кравчука та Альгірдаса Бразаускаса.

На відміну від Литви, в Україні інститут президентства був утверджений ще до розпаду СРСР — 5 липня 1991 р. Попри те, що україн-

²⁴⁴ 1) Мараєв Владлен. Чорновіл — Людина, яка наблизилась Незалежність. *Український інтерес*. 24.12.2021. URL: <https://uain.press/blogs/lyudyna-yaka-nablyzyla-nezalezhnist-v-yacheslav-chornovil-636505>; 2) Тріппе Крістіан. Левко Лук'яненко: у 1991-му незалежними ми не стали. *Deutsche Welle*. 24 серпня 2016 р. URL: <https://cutt.ly/kVSboiV>

²⁴⁵ В'ячеслав Чорновіл — епоха боротьби за українську Державу. *Громадський рух Чесно*. URL: <https://www.chesno.org/t/29/chornovil.html>. Дата звернення 05.09.2022.

²⁴⁶ Каландирець Юрій. Особисте інтерв'ю з Левком Лук'яненком магістранта Соціоісторичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» від 13 грудня 2017 року. Бібліотека Університету Григорія Сковороди в Переяславі, 2022.

²⁴⁷ Там само.

ська еліта довго не відчувала потреби у постанні такого структурного елементу в системі влади, як інститут президента, особливо — народні депутати, з часом аргументи на підтримку президентства переважили (Кармазіна М., 2007, с. 110). Заснування цього інституту призвело до того, що президентське крісло у грудні 1991 р. омріявали 68 претендентів²⁴⁸ та своєю чергою до фактичного розколу у таборі демократичних сил²⁴⁹. У цьому передвиборчому хаосі 1991 р. вималювалося два лідери на цю посаду — колишній компартієць Леонід Кравчук та лідер демократичного крила В'ячеслав Чорновіл. За результатами голосування, перемогу здобув Л. Кравчук. На виборах за нього свої голоси віддало понад 20 млн виборців — він і став першим українським Президентом (Кармазіна М., 2007, с. 112–114).

Л. Кравчук народився 10 січня 1934 р. в селі Великий Житин на Рівненщині. Його батьки жили дуже бідно, навіть не в хаті, а в сушарні, де раніше сушили тютюн. Як згадував двоюрідний брат майбутнього президента Леонід Мельничук: «Якось ми дітьми прийшли колядувати до тітки Хими, я попросив води, а чашка до туалетки примерзла, так холодно в хаті було. Жили незачемно»²⁵⁰. У 1958 р. Л. Кравчук все ж закінчив Київський університет ім. Т. Шевченка, отримавши спеціальність економіста і викладача політекономії. Відтоді почалося стрімке кар'єрне зростання хлопця. Загалом, на момент розпаду Союзу Л. Кравчук пройшов шлях від завідувача сектору ідеологічного відділу до другого секретаря ЦК КПУ. Наприкінці 1980-х рр. він активно боровся проти намірів України вирватися з лещат Кремля, а коли отримав на цьому фронті поразку, то вирішив очолити незалежну Україну (Литвин В., 1994, с. 126–136²⁵¹). Таємницю сходження Л. Кравчука на владний Олімп філософи М. Михальченко та В. Андрущенко, пов'язують з підтримкою ідеї незалежності, яку він підняв і відстояв на рівні великої державної політики у 1990–1991 рр. (Михальченко М. та ін., 2009, с. 8). Президентство Л. Кравчука проходило в умовах внутрішньо- та зовнішньополітичного тиску. З одного боку, тривала боротьба з прем'єр-міні-

стром Л. Кучмою, з іншого, — після проголошення незалежності РФ прагнула посилити свій вплив в Україні шляхом торговельного й енергетичного шантажу, нав'язування Україні подвійного громадянства, претензій на Севастополь і ЧФ, роздмухування сепаратистських настроїв²⁵². Саме тому після тридцяти років незалежності України роль Л. Кравчука у процесах державотворення оцінюють по-різному. Серед позитивних кроків Л. Кравчука науковці називають те, що Україна набула основних рис незалежної держави: було затверджено Герб, Прапор і Гімн України (противником яких, до речі, був Л. Кравчук); прийнято перші 400 законодавчих актів, що закріпили основи здобутої незалежності; були сформовані Збройні сили України; заборонено Компартію України; увесь світ визнав Україну незалежною державою. Час президентства Л. Кравчука, на думку Ф. Рудича, вважається піком свободи слова в Україні. Також за його президентства був закладений фундамент багатопартійної системи в Україні як основного елементу демократії (Рудич Ф., 2018). Водночас гострішою є критика дій Л. Кравчука. Насамперед йому дорікають за поміркованість в ухваленні важливих державотворчих рішень, унаслідок чого сповільнювалася динаміка руху країни від РФ (Короткова О., 2010). Доповнює цей перелік безробіття, хаотична приватизація державних підприємств, злочинність, гіперінфляція, затримки з виплатою і без того мізерних зарплат, відмова від ядерної зброї, небажання провести люстрацію влади, розділ Чорноморського флоту²⁵³. Після втрати президентського крісла у 1994 р. Л. Кравчук не полишав політики, орієнтуючись переважно на ліві сили. Критикував практично усіх своїх наступників. Також історичний досвід показав, що, обравши Л. Кравчука, народ України бажав перекласти відповідальність за зміни в державі на плечі «сильного лідера», а не ініціювати ці зміни знизу, як це пропонував В. Чорновіл. Саме тому джерела проблем України треба шукати не стільки у постаті Л. Кравчука, скільки у середовищі, яке його обрало, а отже, суттєво сприяло тим негативним тенденціям, що на сьогодні є актуальними.

²⁴⁸ 1) Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. Р-1. Оп. 28. Од. зб. 136. Спр. № 23-2/9. Том 1. Арк. 1–194; 2) ЦДАВО України. Ф. Р-1. Оп. 28. Од. зб. 137. Спр. № 23-2/9. Том 2. Арк. 3–140.

²⁴⁹ ЦДАВО України. Ф. Р-1. Оп. 28. Од. зб. 123. Спр. № 23-2/5. Арк. 1.

²⁵⁰ Рогоцький Василь. Президент, в якому «волиняка перемиг комуняку»: невідоме про Леоніда Кравчука. *Волинь-нова*. 23.05.2022. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/215555-prezydent-v-iakomu-volyniaka-peremih-komuniaku-nevidome-pro-leonida-kravchuka>

²⁵¹ Леонід Кравчук: ідеолог комунізму, який приніс Україні незалежність. *ВВС Україна*. 10 травня 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38443968>

²⁵² 1) ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп-1. Од. зб. 9. Арк. 6–7; 2) ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп-1. Од. зб. 36–53. Арк. 169–174; 3) ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп-1. Од. зб. 10. Арк. 52; 4) ЦДАВО України. Ф. 5252. Оп-1. Од. зб. 10. Арк. 44–46.

²⁵³ Духніч Ольга. Чай з Леонідом Кравчуком. Перший президент України відповідає на питання про політику і зізнається, що спить зі зброєю. *НВ*. 27 лютого, 2019. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/chay-z-leonidom-kravchukom-pershiy-prezident-ukrajini-vidpovidaye-na-pitannya-pro-politiku-i-ziznayetsya-shcho-spit-zi-zbroyeu-50008373.html>

Перед тим як перейти до обрисів портрета А. Бразаускаса, варто зауважити, що в Литві посаду президента було запроваджено лише наприкінці 1992 р., хоча дискусії на цю тему точилися з кінця 1980-х рр., до того найвищою політичною фігурою був очільник Сейму. Попри це, фігура А. Бразаускаса є чи не найпомітнішою серед політичних діячів Литви. Цікава вона й тому, що, на відміну від В. Ландсбергіса, перший президент Литви мав багатий досвід політичної діяльності, був партійним діячем і людиною, яка поєднала в собі дві епохи. Станом на сьогодні життя і діяльність А. Бразаускаса широко висвітлене литовськими істориками (Grybkauskas S., 2018; Grybkauskas S., 2019). З їхніх досліджень ми бачимо, що А. Бразаускас народився 22 вересня 1932 р. в містечку Рокишкіс на північному сході Литви. Вже у 16 років він вступив до комсомолу, а у 26 — став членом Комуністичної партії. Подальше його життя говорить про побудову успішної політичної кар'єри. Під час відновлення незалежності Литви 11 березня 1990 р. він підтримав її вихід зі складу Союзу і надалі доклав чимало зусиль для подолання радянської економічної блокади. Водночас дослідження засвідчують, що майже відразу після утворення незалежності він став силою опозиційної Саюдісу частини суспільства, об'єднуювачем лівих сил, які критикували Саюдіс за швидке дрейфування від Москви, й виступав за поступові кроки (Veilientienė A., 2019). Остання теза підводить до думки, що тактика поступових дій і відмови від усього радянського, якої на початковому етапі дотримувався А. Бразаускас, насправді була хибною. Її підтверджує історичний досвід України, де ліві сили, які очолили незалежну Україну, пішли саме таким шляхом. Однак у випадку Литви ситуація була дещо іншою. Попри те, що наприкінці 1992 р. А. Бразаускас зі своїми однопартійцями, скориставшись внутрішніми розбіжностями Саюдіса, зірвали ухвалення закону про дерадянізацію і, використовуючи популярність А. Бразаускаса, 1992 р. перемогли на виборах до Сейму, вони не розвернули країну у бік РФ, а продовжили курс на євроатлантичну інтеграцію (Veilientienė A., 2019; Bitautas A., 2018)²⁵⁴. Звісно, А. Бразаускаса критикують за те, що саме за його президентства в країні розрослися такі явища, як корупція та кумівство²⁵⁵, проте його президентство запам'яталося таким, що максимально наблизило країну до НАТО і ЄС.

Компаруючи портрети перших президентів Литви й України, ми можемо побачити, що в обох

випадках суспільство обрало колишніх компартійних діячів, які підтримали незалежність. Хоча, якщо детально аналізувати їхню поведінку наприкінці 1980-х рр., ми побачимо, що вони обидва вперто виступали проти демократичної опозиції, а також були противниками національної символіки (Литвин В., 1994, с. 132–136)²⁵⁶. Однак народ прагнув бачити в особі лідера держави потужного господарника з твердою рукою, керівника, який вміє чудово керувати державою. І саме такий образ трансливали в маси лідери обох країн. Люди хотіли вірити, що ці діячі, які знають систему зсередини, зможуть захистити їх від тих проблем, які можуть принести зміни, пов'язані з незалежністю. Підсилювало їхні постаті й те, що обоє справді мали серйозний політичний досвід і були виваженими політичними гравцями, які добре вміли маневрувати. В. Ландсбергіс, В. Чорновіл та Л. Лук'яненко порівняно з ними видавалися населенню радикалами, які були налаштовані на безкомпромісний рух вперед, а це виявилось занадто складним для суспільств, які суттєвий відрізок часу виховувалися у дусі конформізму. Однак, на відміну від Л. Кравчука, який був переконаним прихильником позаблокового статусу України й горнувся до РФ, А. Бразаускас був солідарний з національно-демократичними силами щодо євроатлантичного геополітичного вибору і продовжив його після того, як став президентом. Суттєвою відмінністю у порівнянні цих двох фігур є фактор часу — президента України було обрано у 1991 р., а президента Литви — у 1993 р., тоді, як президента Литви суспільство ще тільки обирало, українці вже виступали за відставку К. Кравчука.

Отже, використання просопографічного й компаративного методів дозволило під новим кутом зору поглянути на портрети творців української й литовської незалежності. Цей аналіз засвідчує, що провідниками національно-демократичного руху у Литовській Республіці та Україні були інтелектуали, практично не заплямовані компартійним минулим люди зі свіжими ідеями й поглядами. Важливо, що саме представники інтелігенції проклали шлях до незалежності в обох країнах. Однак результатами своєї діяльності скористалися не всі. У Литві лідер національно-демократичних сил отримав статус найвищої політичної фігури, тоді як лідери українського демократичного руху й надалі продовжили свою опозиційну діяльність, проте вже в лавах Верховної Ради України. Водночас реконструкції пор-

²⁵⁴ Metinis Respublikos Prezidento Algirdo Brazausko pranešimas Padėtis Lietuvoje, Lietuvos Respublikos vidaus ir užsienio politika 1995 m. URL: <https://www.lrs.lt/prezident/mp96/mp96l.htm#Prezident%C5%ABra>. Дата звернення: 03.09.2022.

²⁵⁵ Prezidentas Algirdas M. Brazauskas ėjo pareigas 1993–1998 m. *Šimtmečio Prezidentai*. 2022. URL: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/simtmečio-prezidentai-brazauskas-414>

²⁵⁶ Justinas Žilinskas. Prezidentas Algirdas M. Brazauskas ėjo pareigas 1993–1998 m. *Šimtmečio Prezidentai*. 2022. URL: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/simtmečio-prezidentai-brazauskas-414>

третів перших президентів обох країн вказують, що, попри прихильність до демократичних ідей, у першій половині 1990-х рр. і литовське, і українське суспільство не готове було відмовитися від старих традицій та облич у політиці, тому й обирали колишніх партійних діячів. Утім, на відміну

від українських, колишні литовські комуністи не брали участі у реваншистській політиці Кремля, метою якої було зберегти вплив Росії на пострадянському просторі, та продовжили євроінтеграційну політику, започатковану Саюдісом.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бажан О. Гнівний виклик тиранові: до 65-річчя від дня народження В'ячеслава Чорновола. *Календар класного керівника : посіб. для учителів* / упоряд. Ю. Кишакевич. Дрогобич, 2002. С. 88–90.
- Богатчук С.В. Чорновіл. «Великий лідер великої нації». *Scientific Journal Virtus*. 2020. № 43. С. 223–226.
- Бокоч В. Президент України Л. Кравчук: формування та реалізація державної релігійної політики. *Регіональні студії*. 2020. № 20. С. 85–89.
- Вереш М. Левко Лук'яненко і Карпатська Україна. *Світ історії*. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. С. 322–323.
- Даниленко В., Деревінський В. Державницька діяльність В. Чорновола (1990–1999 рр.). *Український історичний журнал*. 2013. № 4.
- Деревінський В.В. Чорновіл — шеф-редактор газет «Час-Тіме» та «Час». *Українознавство*. 2012. № 1. С. 206–210.
- Деревінський В.В. Чорновіл і кримський сепаратизм (1989–1991 рр.). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Derevynskyi_Vasyl/V_Chornovil_i_krymskyi_separatyzm_1989-1991_rr/
- Другі Чорноволівські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої 75-й річниці з дня народження В'ячеслава Чорновола (Київ, 30 березня, 2013 р.) / упоряд. В. Деревінський. Тернопіль, 2014. 139 с.
- Калашников В. Правові засади індіанської політики батьків-засновників США. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. 2019. С. 3–6.
- Кармазіна М. Президентство: український варіант. Київ, 2007. 365 с.
- Короткова О. Внесок президента Леоніда Кравчука у створення позитивного іміджу української держави в світі. *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 31. С. 181–190.
- Кривдіна І. Ідеологічна спрямованість дипломатичної діяльності Левка Лук'яненка (1992–1993 рр.). *Інтелекція і влада*. 2014. Вип. 30. С. 278–283.
- Литвин В. Політична арена України: Дійові особи та виконавці. Київ: Абрис, 1994. 495 с.
- Луговий О. Просопографія в історичному дослідженні : метод. Вказівки спеціального курсу. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2020. 32 с.
- Миронець Н., Старовойтенко І. Просопографія. Спеціальні історичні дисципліни: Довідник. Київ, 2008.
- Михальченко М.І., Андрущенко В.П. Леонід Кравчук: «Все життя моє стало політикою»; вступ. сл. Ю. Шаповал. Київ : Парламентське вид-во, 2021. 598 с.
- Михальченко М., Андрущенко В. Україна розділена в собі: від Леонідії до Вікторії. Т. І., Київ : ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2009. 490 с.
- Пуля І., Лук'янов О. Документально-речові матеріали виставки «Левко Лук'яненко з вірою в незалежність» у Національному музеї історії України. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2020. № 6. С. 295–303.
- Рудич Ф. Президенти сучасної України. *Наукові Записки*. 2018. Вип. 3(89). С. 5–24.
- Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*, 2006. 13. С. 6–27.
- Чорновіл В.М. Твори: в 10 т.; А. Пашко (голова редкол.). Київ : Смолоскип, 2002.
- Удод О. Просопографічна палітра українських радянських істориків доби «розвиненого соціалізму». Світло і тіні українського радянського історіописання: матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 22–23 травня 2013 р.). Київ, 2014. С. 141–148.
- Ясь О. Біографістика // *Енциклопедія історії України*. Т. 1: А-В / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.
- Asadi T. En Route to the US Constitution: Founding Fathers and Lockean Philosophy. *Historia Constitucional*, September 2015. P. 407–420.
- Bitautas A. Kaip ten iš tikrųjų buvo valdant A. Brazauskui. *Parlamento studijos*. 2018. № 25. P. 215–222.
- Grybkauskas S., Tamošaitis M. Žmogus, jungęs epochas. Algirdo Brazausko politinė biografija. *Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras*, 2019. 416 p.
- Grybkauskas, S.; Tamošaitis, M. Epochų virsmo sukuriuose: Algirdo Brazausko politinė biografija. Vilnius: *Diemedžio leidykla*, 2018. 416 p.

- Lopata, R. Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos. Politicians and history: conceptions of history by Algirdas Brazauskas and Vytautas Landsbergis. Vilnius: *Vilniaus universiteto leidykla*. 2010. 143 p.
- McClanahan Bn. The Founding Fathers Guide to the Constitution. *Regnery History*, 2012. 200 p.
- Steven G. Calabresi. The President, the Supreme Court, and the Founding Fathers: A Reply to Professor Ackerman. *The University of Chicago Law Review*, 2006. P. 469–485.
- Stone L. Prosopography. *Historical Studies*. 1971. Vol. 100. No. 1. P. 46–79.
- Veilentienė A. Monografija, kurianti mitą apie Algirdą Brazauską. *Parlamento studijos*. 2019. № 26. P. 194–203.
- Verboven K., Carlier M., Dumolyn J. A Short Manual to the Art of Prosopography. *Prosopography Approaches and Applications*; Keats-Rohan K.S.B. (ed.). Oxford, 2007. P. 35–69.

REFERENCES

- Asadi, T. (2015). En Route to the US Constitution: Founding Fathers and Lockean Philosophy. *Historia Constitucional*, 9, 407–420 [in English].
- Bazhan, O. (2002). Hnivnyi vyklyk tyranovi: do 65-richchia vid dnia narodzhennia Viacheslava Chornovola. *Kalendar klasnoho kerivnyka, Drohobych* [in Ukrainian].
- Bitautas, A. Kaip ten iš tikrųjų buvo valdant A. Brazauskui. *Parlamento studijos*. 2018. №25. P. 215–222. [in Lithuanian].
- Bohatchuk, S. V. (2020). Chornovil. “Velykyi lider velykoi natsii”. *Scientific Journal Virtus*, 43, 223–226. [in Ukrainian].
- Bokoch, V. (2020). Prezydent Ukrainy L. Kravchuk: formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi relihiinoi polityky. *Rehionalni studii*, 20, 85–89 [in Ukrainian].
- Chornovil, V. M. (2002). Tvory: v 10 t.; A. Pashko (Ed.), Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Grybkauskas, S., Tamošaitis, M. (2019). Žmogus, jungęs epochas. Algirdo Brazausko politinė biografija. *Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras* [in Lithuanian].
- Grybkauskas, S.; Tamošaitis, M. (2018). *Epochų virsmo sūkuriuose: Algirdo Brazausko politinė biografija*. Vilnius: Diemedžio leidykla. [in Lithuanian].
- Danylenko, V., Derevynskiy, V. (2013). Derzhavnytska diialnist V. Chornovola (1990–1999 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4 [in Ukrainian].
- Derevynskiy, V. V. (2012). Chornovil – shef-redaktor hazet “Chas-Time” ta “Chas”. *Ukrainoznavstvo*, 1, 206–210 [in Ukrainian].
- Derevynskiy, V. V. (2017). Chornovil i krymskyi separatyzm (1989–1991 rr.). [in Ukrainian]. https://chtyvo.org.ua/authors/Derevynskiy_Vasyl/V_Chornovil_i_krymskyi_separatyzm_1989-1991_rr/.
- Derevynskiy, V (Ed). (2014). *Druhi Chornovolivski chytannia: Materialy naukovoii konferentsii, prysviachenoii 75-y richnytsi z dnia narodzhennia Viacheslava Chornovola*. Ternopil [in Ukrainian].
- Kalashnykov, V. (2019). Pravovi zasady indianskoi polityky batkiv-zasnovnykiv USA. *Aktualni problemy vitchyznianoii yurysprudentsii*, 3–6 [in Ukrainian].
- Karmazina, M. (2007). *Prezydentstvo: ukrainskyi variant*. Kyiv [in Ukrainian].
- Korotkova, O. (2010). Vnesok prezidenta Leonida Kravchuka u stvorennia pozytyvnoho imidzhu ukrainskoi derzhavy v sviti. *Storinky istorii*, 31, 181–190 [in Ukrainian].
- Kryvdina, I. (2014). Ideolohichna spriamovanist dyplomatychnoi diialnosti Levka Lukianenka (1992–1993 rr.). *Intelihentsiia i vlada*, 30, 278–283 [in Ukrainian].
- Lytvyn, V. (1994). *Politychna arena Ukrainy: Diiovi osoby ta vykonavtsi*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Lopata, R. (2010). *Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos. Politicians and history: conceptions of history by Algirdas Brazauskas and Vytautas Landsbergis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla [in Lithuanian].
- Luhovyi, O. (2020). *Prosopohrafiia v istorychnomu doslidzhenni*. Odesa [in Ukrainian].
- McClanahan, Bn. (2012). The Founding Fathers Guide to the Constitution. *Regnery History* [in English].
- Myronets, N., & Starovoitenko, I. (2008). Prosopohrafiia. In *Spetsialni istorychni dystsypliny*. Kyiv [in Ukrainian].
- Mykhalchenko, M., & Andrushchenko, V. (2021). *Leonid Kravchuk: “Vse zhyttia moie stalo politykoiu”*. Kyiv: Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].
- Mykhalchenko, M., & Andrushchenko, V. (2009). *Ukraina rozdilena v sobi: vid Leonidii do Viktorii* (Vol. I), Kyiv [in Ukrainian].
- Pulia, I., & Lukianov, O. (2020). Dokumentalno-rechovi materialy vystavky «Levko Lukianenko. z viroiu v nezalezhnist» u Natsionalnomu muzei istorii Ukrainy. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, 6, 295–303 [in Ukrainian].
- Rudych, F. (2018). Prezydenty suchasnoi Ukrainy. *Naukoi Zapysky*, 3(89), 5–24 [in Ukrainian].
- Starovoitenko, I. (2006). Prosopohrafiia: pidkhody do traktuvannia zmistu naukovoii dystsypliny v istoriohrafi. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 13, 6–27 [in Ukrainian].

- Steven G., & Calabresi (2006). The President, the Supreme Court, and the Founding Fathers: A Reply to Professor Ackerman. *The University of Chicago Law Review*, 469–485. [in English].
- Stone, L. (1971). Prosopography. *Historical Studies*, 1, 46–79 [in English].
- Udod, O. (2014). Prosopohrafichna palitra ukrainskykh radianskykh istorykiv doby “rozvynenoho sotsializmu”. Abstracts of Papers’ 13: *Svitlo i tini ukrainskoho radianskoho istoriopsannia* (pp. 141–148), Kyiv [in Ukrainian].
- Veilientienė, A. (2019). Monografija, kurianti mitą apie Algirdą Brazauską. *Parlamento studijos*, 26, 194–203 [in Lithuanian].
- Vehesh, M. (2007). Levko Lukianenko i Karpatska Ukraina. *Svit istorii*, 322–323 Uzhhorod: “Hoverla” [in Ukrainian].
- Verboven K., Carlier M., & Dumolyn J. (2007). A Short Manual to the Art of Prosopography. In Keats-Rohan K.S.B. (Ed.) *Prosopography Approaches and Applications* (pp. 35-69), Oxford [in English].
- Yas, O. (2003). Biohrafistyka. In: V. A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (vol I), Kyiv: “Naukova dumka” [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 07.10.2022 р.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)